

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra výtvarné výchovy

Bakalářská práce

Snění

Dreaming

Student: Alexandra Fochová

Výtvarná tvorba se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí bakalářské práce: MgA. Svatopluk Klesnil

Olomouc 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedenou literaturu a zdroje.

V Olomouci, 17. 6. 2024

.....

podpis studenta

Upozornění

Tento text je jen doprovodem k bakalářské práci (viz. Přílohy).

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce MgA. Svatoplukovi Klesnilovi za trpělivost, rady a pomoc, kterou mi při mé práci poskytoval. Dále chci poděkovat své rodině a blízkým za podporu.

OBSAH

ÚVOD.....	7
1 TEORETICKÁ ČÁST.....	8
1.1 Poruchy spánku.....	8
1.1.1 Klasifikace poruch spánku.....	8
1.1.2 Fáze spánku a poruchy.....	9
1.1.3 Somnambulismus.....	10
1.1.4 Spánková paralýza.....	11
1.2 Příklady uměleckého znázornění spánkových poruch ve výtvarném umění.....	13
1.2.1 Henry Fuseli <i>The Nightmare</i>	13
1.2.2 Maxmilián Pirner <i>Náměsíčná</i>	16
1.2.3 Jindřich Štyrský <i>Náměsíčná</i>	17
1.3 Historie a využití kyanotypie.....	19
1.4 Příklady umělců využívající techniku kyanotypie.....	20
1.4.1 Christian Marclay.....	20
1.4.2 Meghann Riepenhoff.....	22
1.4.3 Sarah van Keuren.....	23
1.5 Příklady umělců zabývajících se podobným tématem.....	24
1.5.1 Tracey Emin.....	24
1.5.2 Jiří Šigut.....	26
1.5.3 Diane Fenster.....	28
2 PRAKTICKÁ ČÁST.....	30
2.1 Motivace.....	30
2.2 Proces práce.....	31
2.3 Pracovní postup a zpracování kyanotypie.....	34
2.4 Interpretace.....	42
2.5 Zkušenosti blízkých.....	42
2.5.1 Spánková paralýza.....	43
2.5.2 Somnambulismus.....	44
3 PŘÍLOHA K PRAKTICKÉ ČÁSTI.....	46
ZÁVĚR.....	47
ANOTACE.....	48

RESUMÉ	50
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ.....	51
SEZNAM OBRÁZKŮ	55

ÚVOD

Spánek je základním biologickým procesem, který má klíčový vliv na naše fyzické, psychické a emocionální zdraví. Poruchy spánku jsou častým problémem, který negativně ovlivňuje kvalitu života mnoha lidí po celém světě. V mé bakalářské práci se proto věnuji těmto poruchám, konkrétně spánkové paralýze a náměsíčnosti. I když jsem je osobně nikdy neprožila, považuji je za nejvíce fascinující. Oba tyto stavy se nacházejí na pomezí spánku a bdění a zároveň představují určité protiklady.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část je zaměřena na představení i detailní popis spánkové paralýzy a náměsíčnosti z pohledu současných vědeckých poznatků a teoretických konceptů, a také na jejich zasazení do kontextu dějin umění.

Praktická část práce spočívá v uměleckém ztvárnění těchto poruch. Rozhodla jsem se pracovat především s technikou kyanotypie, která mě zaujala díky svému charakteristickému vzhledu, který působí jako by byl na hranici mezi realitou a zastřeným snem. Skrze audiovizuální umělecké formy se pokusím vyjádřit a interpretovat subjektivní zážitky jedinců trpících spánkovou paralýzou a náměsíčností. Tímto přístupem usiluji nejen o hlubší vhled do těchto fenoménů, ale také o ukázání možností jejich interpretace a porozumění.

Výsledným výstupem je tedy instalace obsahující dva snímky kyanotypie představující náměsíčnost v kombinaci se třetím snímkem, který se objevuje na textilní látce, pokrývající kámen, což představuje spánkovou paralýzu, za doprovodu audionahrávky simulující děj náměsíčnosti i spánkové paralýzy zároveň.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Poruchy spánku

Podobně jako jiné tělesné funkce, může být i spánek ovlivněn určitými dysfunkcemi. Tyto dysfunkce jsou často krátkodobé a vznikají například kvůli stresu z nepříjemných událostí uplynulého dne, což může narušit přirozený proces usínání tím, že udržuje mysl v bdělosti a neklidu. Takové přechodné poruchy spánku obvykle nejsou předmětem medicínského zájmu. Nicméně existují i závažnější poruchy spánku, které se vyznačují širokou škálou symptomatických projevů s rozličnými příčinami.

Až v nedávné době se začalo uznávat, že poruchy spánku mají významný dopad na celkové zdraví, a že si zasluhují podrobnější pozornost zdravotníků, přesnější diagnostiku a účinnou léčbu. V důsledku toho se lékaři stále častěji setkávají s pacienty s různými spánkovými obtížemi, což vedlo k rozvoji nového odvětví medicíny – somnologie či hypnologie, zabývající se poruchami spánku a bdění. Spánková medicína zahrnuje široké spektrum onemocnění od neškodných jevů, jako jsou spánkové záškuby svalů, přes problémy, výrazně narušující kvalitu života, jako je chronická nespavost, až po život ohrožující stavy, jako je syndrom spánkové apnoe.¹

1.1.1 Klasifikace poruch spánku

Existuje několik různých klasifikací poruch spánku, které se používají k diagnostice a léčbě těchto stavů. Dělení poruch spánku a bdění podle klasifikace ICSD-3 (International classification of sleep disorders) je jednou z nejvíce uznávaných. Rozděluje spánkové poruchy do několika kategorií, mezi které patří insomnie, poruchy dýchání ve spánku, centrální hypersomnie, poruchy cirkadiálního časového systému, poruchy pohybu související se spánkem a parasomnie, na kterou se budu zaměřovat více.

Parasomnie se dále dělí na poruchy vázané na NREM spánek, do kterých se řadí probuzení se zmateností, somnambulismus, noční děsy, porucha příjmu potravy vázaná na spánek. Dále na poruchy vázané na REM spánek, jako je porucha chování v REM spánku (RBD), rekurentní izolovaná spánková obrna a porucha s nočními můrami. Dalšími

¹ PRUSINSKI, Antoni. *Nespavost a jiné poruchy spánku*. Praha: Maxdorf, 1993. 24 s. Medica: Praktické rady lékaře; Sv. 3. ISBN 80-85800-01-2.

příklady parasomnie jsou například syndrom exploze v hlavě, halucinace vázaná na spánek, noční enuréza atd.²

1.1.2 Fáze spánku a poruchy

Kvalita spánku není dána pouze jeho délkou, ale rovněž jeho hloubkou, což se odráží v dynamice spánkových fází. Existují dvě hlavní fáze spánku: REM (Rapid Eye Movement) a NREM (Non-REM), které se během noci střídají a každá z nich hraje důležitou roli v obnově tělesné a duševní pohody.³

Fáze REM je charakteristická rychlým pohybem očí pod uzavřenými víčky a vysokou mozkovou aktivitou, podobnou bdělému stavu. V této fázi se také nejčastěji objevují sny. Tato fáze představuje přibližně 25 % celkového spánku a její první cyklus obvykle trvá jen krátkou dobu, ale s každým dalším cyklem se prodlužuje.

NREM spánek se dělí do tří stadií, od lehkého spánku v prvním stadiu, přes středně hluboký spánek ve druhém stadiu, až po velmi hluboký spánek ve třetím stadiu. Tato stadia představují různé úrovně útlumu mozkové činnosti a fyzického uvolnění. První stadium NREM spánku je fází lehkého spánku, ve kterém může být člověk snadno probuzen. Stadium 2 je stále lehký spánek, ale hlubší než stadium 1, s viditelnými pauzami mezi krátkými výbuchy elektrické aktivity mozku a tvoří asi 45 % celkové doby spánku. Stadium 3, nejhlubší fáze NREM spánku, je kritické pro obnovu těla a posílení imunitního systému, přičemž zabírá přibližně 25 % celkového spánku dospělého člověka.⁴

Průběh těchto fází a stadií spánku je znám jako spánková architektura, která je klíčová pro regeneraci mozku a těla, umožňuje obnovu z den na den. Každá fáze a stadium má své specifické funkce a význam pro celkovou kvalitu spánku a duševní zdraví, a proto je důležité, aby během noci došlo k pravidelnému střídání těchto fází.⁵

² PRETL, Martin. Diagnostika nejvýznamnějších poruch spánku. Psychiatrie v praxi [online]. 2021, e27 [cit. 2024-02-12]. Dostupné z: https://www.solen.cz/artkey/psy-202101-0015_diagnostika_nejvyznamnejsich_poruch_spanku.php?back=%2Fsearch.php%3Fquery%3Dparasomnie%26sfrom%3D0%26spage%3D30

³ Cleveland Clinic. (n.d.). Sleep: What It Is, Why It's Important, Stages, REM & NREM. [online]. 2024, [cit. 2024-02-12]. Dostupné z: <https://my.clevelandclinic.org/>

⁴ Sleep Foundation. (n.d.). Stages of Sleep: What Happens in a Sleep Cycle. [online]. 2024, [cit. 2024-05-19]. Dostupné z: <https://www.sleepfoundation.org/>

⁵ Sleep Advisor. (2023). REM and NREM Sleep Stages: Differences and Cycle Statistics. [online]. 2024, [cit. 2024-02-12]. Dostupné z: <https://www.sleepadvisor.org/>

1.1.3 Somnambulismus

Somnambulismus neboli náměsíčnost je porucha spánku charakterizována spontánním a nekontrolovaným prováděním aktivit v nejhlubších fázích spánku známých jako NREM stadia 3 a 4. Epizoda náměsíčného člověka obvykle začíná posazením se na postel se zmateným výrazem na tváři, po kterém se zvedá z postele a pokračuje v chůzi. Často je zakončena návratem do postele, kde náměsíčný člověk znovu usne, nebo si najde místo ke spánku jinde.

Aktivita mohou být rozmanité, od sedění v posteli a vykonávání jednoduchých pohybů až po složitější akce, jako jsou noční "procházky", během nichž se může jedinec obléknout, otevřít dveře, nebo jiné zdánlivě cílené činnosti, které mohou být potenciálně nebezpečné. Existuje riziko, že postižený opustí byt nebo vypadne z okna, přičemž si není vědom svého chování a nekomunikuje.⁶

Somnambulismus se může projevat také v agresivním chování, výkřicích, sexuálně motivovaném chování nebo v konzumaci jídla. Tyto epizody se mohou objevovat občas či často, někdy i několikrát za noc. Probuzení náměsíčného během těchto epizod bývá komplikované. Někdy se však náměsíčný po několika minutách vrací zpět do postele, nebo usne kdekoli jinde. S vysokou pravděpodobností si jedinec následující den nic nepamatuje.

Příbuzní lidé trpících náměsíčností mohou mít také jiné spánkové poruchy jako například mluvení ze spaní či mimovolní noční močení. Přesné příčiny náměsíčnosti zůstávají nejasné, nicméně se předpokládá, že se nejedná o související jev s epilepsií, ale spíše o důsledek zpoždění zralosti spánkové regulace.⁷

Náměsíčnost může lidem bez jejich vědomí přinášet utrpení a fyzická nebezpečí, jako je riziko nehod, zranění, traumatu atd. Studie s deseti náměsíčnými navíc zjistila, že se u nich projevovale denní ospalost i po nocích bez epizod. V důsledku toho se zdá, že kromě utrpení a fyzických nebezpečí tato parasomnie negativně ovlivňuje práci a celkový život.⁸

⁶ NEVŠÍMALOVÁ, Soňa a ŠONKA, Karel. *Poruchy spánku a bdění*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Galén, c2007. 213-214 s. ISBN 978-80-7262-500-0.

⁷ PRUSINSKI, Antoni. *Nespavost a jiné poruchy spánku*. Praha: Maxdorf, 1993. 71-72 s. Medica: Praktické rady lékaře; Sv. 3. ISBN 80-85800-01-2.

⁸ SODRÉ, M. E., WIEßNER, I., IRFAN, M., SCHENCK, C. H. a MOTA-ROLIM, S. A. 2023. Awake or Sleeping? Maybe Both... A Review of Sleep-Related Dissociative States. *Journal of Clinical Medicine*. [online]. 2023, [cit. 2024-03-16]. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/jcm12123876>

Arnold Wienholt, autor zabývající se popisem a analýzou jevů spojených s náměsíčností, ve své knize z roku 1845 podrobně a živě popisuje somnambulismus. V této knize uvádí, že náměsíčný člověk, pokud je jinak zdravý, usne do spánku, který se zvenčí nijak neliší od obvyklého odpočinku. Po určité době se vzbudí, vstane z postele a začne se procházet. Často vychází ven na čerstvý vzduch, obejde jakékoli překážky na své cestě, nebo dokonce zdolává složitější trasy a vystoupá na místa, která by za běžných okolností nepovažoval za bezpečná. Dokáže číst tištěné texty i psané dokumenty, píše s přesností srovnatelnou se stavem bdělosti a zvládá další činnosti, které obvykle vyžadují dobré světlo a běžné používání zraku. Tyto činnosti provádí v úplné tmě, a to i když má oči pevně zavřené. Po skončení epizody somnambulismu se vrátí do postele, znovu usne a ráno se probudí ve svém obvyklém rytmu, často bez jakékoli vzpomínky na to, co během noci dělal.⁹

1.1.4 Spánková paralýza

Spánková paralýza neboli izolovaná spánková obrna, je stav charakterizovaný úplnou ztrátou schopnosti pohybovat se během usínání nebo při probuzení, přičemž schopnost dýchat, zůstává nezměněna a vědomí je zachováno. Postižený si pamatuje celou epizodu. Obrna postihuje všechny svaly s výjimkou svalů potřebných pro dýchání a pohyb očí. Člověk nemůže mluvit a zejména během prvních epizod může zažívat intenzivní úzkost a někdy i pocit nedostatku vzduchu.¹⁰

Epizoda obvykle trvá od několika sekund do několika minut a končí spontánně, nebo může být přerušena vnějším podnětem, jako je dotyk nebo oslovení.

Epizody se vyskytují poměrně často, postihují až polovinu populace, zvláště v mládí, a mohou mít rodinnou predispozici. Chronický výskyt může vést k úzkosti nebo depresi. Diagnóza izolované spánkové paralýzy vyžaduje vyloučení narkolepsie.¹¹

Se spánkovou paralýzou jsou často spojeny hypnagogické a hypnopompické halucinace. Tyto halucinace jsou zrakové, hmatové, sluchové nebo jiné smyslové události, obvykle krátké, ale někdy dlouhodobé, ke kterým dochází při přechodu z bdění do spánku

⁹ UMANATH, S., SAREZKY, D. a FINGER, S. 2011. Sleepwalking through History: Medicine, Arts, and Courts of Law. *Journal of the History of the Neurosciences*. [online]. 2011, 253–276 s. [cit. 2024-03-16]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/0964704X.2010.513475>

¹⁰ NEVŠÍMALOVÁ, Soňa a ŠONKA, Karel. *Poruchy spánku a bdění*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Galén, c2007. 223-224 s. ISBN 978-80-7262-500-0.

¹¹ PRUSINSKI, Antoni. *Nespavost a jiné poruchy spánku*. Praha: Maxdorf, 1993. 75-76 s. Medica: Praktické rady lékaře; Sv. 3. ISBN 80-85800-01-2.

(hypnagogické) nebo ze spánku do bdění (hypnopompické). Spánková paralýza nastává bezprostředně před usnutím (hypnagogická paralýza) nebo po probuzení (hypnopompická paralýza).

V roce 1664 publikoval holandský lékař Isbrand Van Diemberbroeck sbírku kazuistik. Jedna historie s názvem *Of the Night-Mare* popisuje noční zážitky 50leté ženy. Tato kazuistika je předmětem tohoto článku. Zážitky v tomto případě by mohly být bezpochyby diagnostikovány jako spánková paralýza doprovázená hypnagogickými halucinacemi. Tento případ z roku 1664 by měl být citován jako nejstarší podrobný popis spánkové paralýzy spojené s hypnagogickými iluzemi a jako první pozorování, že spánková paralýza a hypnagogické zážitky se vyskytují častěji v poloze těla na zádech.¹²

Spánková paralýza je celosvětový jev, pro který existují pojmenování ve více než 100 kulturách. Na mnoha místech jsou zážitky ze spánkové paralýzy propojeny s folklórem dané kultury. Epizody spánkové paralýzy byly navrhovány jako vysvětlení údajných paranormálních jevů, jako je čarodějnictví, démonický útok a unášení mimozemšťany. Strach a úzkost jsou typicky spojeny s epizodami, ačkoliv jsou někdy zaznamenány i pocity blaženosti.¹³

¹² KOMPANJE, E. J. O. 2008. „The devil lay upon her and held her down“ Hypnagogic hallucinations and sleep paralysis described by the Dutch physician Isbrand van Diemberbroeck (1609–1674) in 1664. *Journal of Sleep Research*. [online]. 2008, 28. listopadu. [cit. 2024-03-20]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1365-2869.2008.00672.x>

¹³ DENIS, D., FRENCH, C. a GREGORY, A. 2017. A systematic review of variables associated with sleep paralysis. *Sleep Medicine Reviews*. [online]. 2017. [cit. 2024-03-20]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1087079217301120?via%3Dihub>

1.2 Příklady uměleckého znázornění spánkových poruch ve výtvarném umění

Téma spánku a snů se prolínají i do umělecké tvorby. Umělci většinou tyto stavy používají ke zvýraznění pocitů bezmocnosti anebo například pro zkoumání vnitřních strachů. Díla inspirovaná spánkovou paralýzou a náměsícností obvykle znázorňují intenzivní, surrealistické scény, které vzbuzují silné emoce a podněcují diváka k zamyšlení nad vlastní podstatou snění a bdění. Následující podkapitoly se věnují umělcům, kteří se touto tematikou zabývali.

1.2.1 Henry Fuseli *The Nightmare*

The Nightmare je olejomalba z roku 1781 od švýcarského umělce Henryho Fuseliho (1741–1825), představitele romantismu. Od svého vzniku zůstala Fuseliho nejznámějším dílem.

S největší pravděpodobností je tento obraz nejslavnější vizuální reprezentací spánkové paralýzy. Tento téměř archetypální obraz zdobil obálky několika knih na toto téma a frontispis dřívějšího vydání díla o noční můře od psychoanalytika a životopisce Freuda Ernesta Jonese. Posloužila také jako inspirace pro báseň anglického filozofa, vynálezce a básníka Erasma Darwina.

Na této olejomalbě je smyslná žena oblečená v průsvitných bílých nočních šatech zobrazena ležící v poloze na zádech s hlavou a rukama svěšenými z postele. Na její hrudi sedí drobná, špičatá hnědá bytost a dívá se přímo na diváka. Výrazný je efekt šerosvitu a v místnosti se také nachází mnoho texturních prvků. V levém horním rohu obrazu je zobrazena hlava černého koně s očima bez zorniček, jak právě proniká záhyby závěsu.

Spolu s velkým množstvím zjevných sexuálních představ tento obraz obratně zachycuje mnoho prvků spánkové paralýzy. To platí zejména pro halucinace podtypu inkuba, což je ve středověké křesťanské mytologii druh démona, který ve spánku znásilňuje lidi.¹⁴ Jde totiž o hmatatelný a vyslovený pocit bezmoci. Ženská postava je naprosto bezbranná a vydána na milost a nemilost zlomyslně vyhlížejícímu skřetovi, který na ní sedí. Protože leží na zádech s roztaženými končetinami jako bez života, nemůže se

¹⁴ STEPHENS, Walter. *Demon lovers: witchcraft, sex, and the crisis of belief.* [s.l.] The University of Chicago Press, 2002. s. 451. ISBN 0226772616.

vzepřít ani skřetovi, ani klisně. Tato bezmoc je v souladu s mnoha příběhy o spánkové paralýze. Existuje také silný pocit strachu, který se nenachází ani tak ve tváři ženy, ale v reakcích diváků na toto dílo. *The Nightmare* vyjadřuje pocit, že se stane něco špatného, a to mnohem dříve než později. Fuseli také jasně vzdává poctu dřívějším folklórním věroukám tím, že zahrnuje jak klisnu, tak démonicky vyhlížejícího skřeta/inkuba. Fuseli si s tímto obrazem pohrál v několika dalších dílech, s variacemi v umístění hlavních postav a různou mírou zlomyslnosti zobrazené na tváři utlačujícího démona.¹⁵

Malba současně nabízí jak obraz snu – tím, že naznačuje působení noční můry na ženu – tak snový obraz – v symbolickém zobrazení spící vize. Spící žena se zdá být bez života, ležící v poloze na zádech, o níž se říká, že podporuje noční můry. Raný význam „noční můry“ zahrnoval spáčův zážitek tíhy na hrudi v kombinaci se spánkovou paralýzou, dušností nebo pocitem hrůzy.¹⁶

Protože byl tento obraz velmi oblíbený, Fuseli namaloval v různých obdobích několik verzí tohoto obrazu. V každém z nich jsou variace nebo doplňky k první malbě tohoto tématu. Jeho sláva se postupně zvyšovala dalšími obrazy *The Weird Sisters*, a *Lady Macbeth walking in her sleep*, z nichž byly vyrobeny grafické tisky mezzotintou; které se také staly populárními a podle názoru znalců měly tendenci podporovat zásluhy umělce.¹⁷

¹⁵ SHARPLESS, Brian A. a DOGHRAMJI, Karl. *Sleep Paralysis: Historical, Psychological, and Medical Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 2015. 52 s. ISBN 0199313806

¹⁶ The Nightmares. [online]. [cit. 2024-04-05]. Dostupné z: <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/1486184>

¹⁷ KNOWLES, John. 1831. *The Life and Writings of Henry Fuseli*, Vol. 1. London: H. Colburn and R. Bentley, pp. 64–65. [cit. 2024-04-05].

Obr. 1: Henry Fuseli, The Nightmare (1781)

Obr. 2: Henry Fuseli, The Nightmare (1790-91 verze)

1.2.2 Maxmilián Pirner *Náměsíčná*

Maxmilián Pirner (1854–1924), český malíř působící v období akademismu a symbolismu, byl jedním z prvních českých umělců, který námět náměsíčnosti ztvárnil. *Náměsíčná* z roku 1878 byla jeho zřejmě první vystavená malba.

V 19. století se somnambulismus stal významným tématem, inspiroval mnoho teorií. Toto téma spojovalo napětí mezi snem a realitou, zahrnovalo také odkazy k tajemným událostem v průběhu spánku.

Motiv náměsíčnosti byl díky symbolickým přesahům klíčovým prvkem v umění Maxmiliána Pirnera.¹⁸

Obraz zachycuje bosou dívku, stojící na úzké římsě v lehké noční košilce. Její hlava je mírně nakloněna, oči uzavřené, její výraz v obličeji vyjadřuje jakousi touhu. Působí jako by byla lákána nějakou krásnou hypnotickou hudbou, nebo jako by podvědomě hledala zvukové body ve tmě. Její postava, která spí, připomíná slepce, který hledá cestu šátráním rukou, nebo provazochodce balancujícího ve výškách. Její dlouhé vlasy jsou trochu rozčuchané, ale lesknou se v měsíčním svitu. Noc má zvláštní atmosféru, je neobyčejně jasná, hvězdy jsou ale zastíněny září úplňku. Tmavé hory se sklánějí nad údolím, které je tak hluboké, že může způsobit závrať. Pozorovatel má nutkání zachytit dívku, aby zabránil jejímu pádu do temnoty.

Tato scéna vytváří dojem nadpřirozeného a zároveň zahaleného tajemství. Pirnerova práce s barvami a světlem přispívá k vytvoření magické atmosféry obrazu. Symbolika měsíce a nočního prostředí zdůrazňuje téma touhy, snu a nevysvětlitelného.¹⁹

¹⁸ PIRNER, Maxmilián a VYKOUKAL, Jiří, Maxmilián Pirner 1854-1924: *Mezi pohádkou a skutečností*. Liberec: Galerie výtvarného umění, 2004. 14, 80 s. ISBN 80-85016-69-9.

¹⁹ APLÍR. Příběhy za obrazy | Maxmilián Daniel Karel Pirner: Náměsíčná | Autorské čtení | Drabble. Online. YouTube. 2023. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=u1m-JQYfLb0>. [cit. 2024-04-13].

Obr. 3: Maxmilián Pirner, *Náměsíčná* (1878)

1.2.3 Jindřich Štyrský *Náměsíčná*

Dalším českým malířem, u kterého se objevuje motiv náměsíčnosti, je Jindřich Štyrský (1899–1942).

Významná postava českého surrealismu Jindřich Štyrský začínal svou tvorbu pod vlivem kubismu a naivního umění. Nicméně, jeho rané kubistické období brzy ustoupilo vlivu spolupráce s významnou osobností českého malířství Toyen a jeho členství v levicově orientovaném uměleckém svazu Devětsil. Osvojil si vlastní principy, které byly ovlivněny psychoanalýzou. Jeho inspirací se staly sny, které si zaznamenával od roku 1925, avšak jejich knižní vydání se uskutečnilo až o 45 let později.²⁰

V malbě *Náměsíčná* je v barevných plochách, provedených pastelovými barvami, umístěna malá hlava do horní části plátna, naznačující že postava se nachází ve výšce. Hlava není dokonale oválná, spíše připomíná figurínu s vlnitými vlasy. Kompozice obsahuje žebřík a bezpečnostní síť, které jsou volně uspořádány jako geometrické plochy,

²⁰ Jindřich Štyrský mezi erotikou a smrtí. Online. Novinky.cz. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/kultura-jindrich-styrsky-mezí-erotikou-a-smrti-40161654>. [cit. 2024-04-16].

vyvolávající poetickou vizi odvážného balancování nad zemí. Štyrský v této malbě pracoval na pomezí abstrakce a konkrétního zobrazení. Využívá vertikální formát k dotvoření postavy, která stimuluje diváka k interakci s geometrickými tvary a jemnými barvami a k vytvoření si vlastní interpretace.²¹

Obr. 4: Jindřich Štyrský, Náměsíčná (1925)

²¹ Bydžovská L., Srp K. *Jindřich Štyrský*. Vydalo Argo, Praha, 2007. Str. 80–85. ISBN 978-80-257-0300-7

1.3 Historie a využití kyanotypie

Kyanotypie představuje jednu z prvních fototechnik založenou na využití světlocitlivých železitých solí, která produkuje obrazy s charakteristickým modrým odstínem. Tento proces, který byl objeven v polovině 19. století, stojí na počátku historie fotografie a dodnes fascinuje svou jednoduchostí a vizuálním výrazem. V Anglii v roce 1842 John Herschel, uznávaný vědec a inovátor, představil světu kyanotypii spolu s dalšími fotografickými metodami. Herschel, známý svými příspěvky k astronomii a chemii, tak obohatil tehdejší technické možnosti fotografického záznamu. Jeho práce, včetně pojmenování základních fotografických principů, má dodnes velký význam.²²

Základem kyanotypie je aplikace směsi citranu železitoamonného a hexakvanoželezitanu amonného na papírovou či například textilní podložku. Po expozici UV záření dochází k chemické reakci, při které se železité ionty redukuje na železnaté, což vede k vytvoření nerozpustné pruské modře. Tento jednoduchý, ale efektivní proces umožňuje vytvoření obrazů s typickými modrými odstíny.²³

Kyanotypie našla uplatnění nejen v umělecké fotografii, ale i v praktických oblastech, jako je kopírování architektonických plánů či vytváření botanických herbářů. V době svého největšího rozmachu byla technika ceněna pro svou jednoduchost a nízké náklady, což umožnilo její široké využití.

I přes postupný ústup od tradičních fototechnik zůstává kyanotypie populární mezi umělci a fotografy, kteří hledají originální způsoby vizuálního vyjádření. Její edukační hodnota a přístupnost ji činí ideální technikou pro základní seznámení s principy fotografie.²⁴

²² Štanzel, T. (2012). Kyanotypie. In: Historické fotografické techniky. [cit. 2024-03-29]. Dostupné z <https://www.ntm.cz/pro-badatele/historicke-fotograficke-techniky#cast-vii-kyanotypie>

²³ Borýsková, S., Jún, L., Švadlena, J., Scheufler, P. (2018). Techniky historického fotografického materiálu a jejich určení. [cit. 2024-04-16]. Dostupné z <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-374021>

²⁴ Štanzel, T. (2012). Kyanotypie. In: Historické fotografické techniky. [cit. 2024-03-29]. Dostupné z <https://www.ntm.cz/pro-badatele/historicke-fotograficke-techniky#cast-vii-kyanotypie>

1.4 Příklady umělců využívající techniku kyanotypie

Kyanotypie je historická fotografická technika, i přesto v současnosti existuje mnoho umělců, kteří s ní pracují. Cílem této kapitoly je ukázat, jakým způsobem se tato technika dále využívá současnými umělci jako součást jejich uměleckého vyjadřování.

1.4.1 Christian Marclay

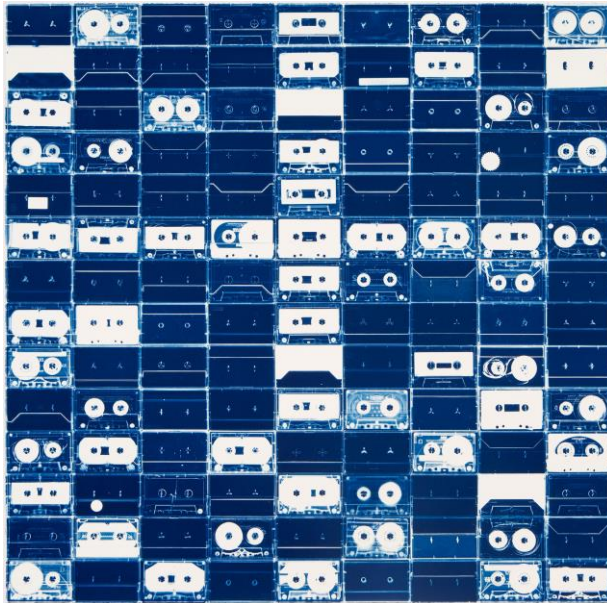
Christian Marclay (1955) se prosadil jako současný umělec z New Yorku, který zkoumá bohaté styčné body mezi vizuálním uměním, filmem a masovou hudební kulturou.²⁵

Marclayova umělecká praxe je založena na oblasti mezi zrakem, zvukem a všemi druhy nahrávek, ať už vizuálních nebo zvukových. Jeho celková tvorba zahrnuje sochařství, video, fotografii, hudbu, performance a koláže. Jeho fotogramy oživují dvě téměř zapomenutá média: kazety ze 70. a 80. let a kyanotypii jakožto historickou fotografickou techniku.

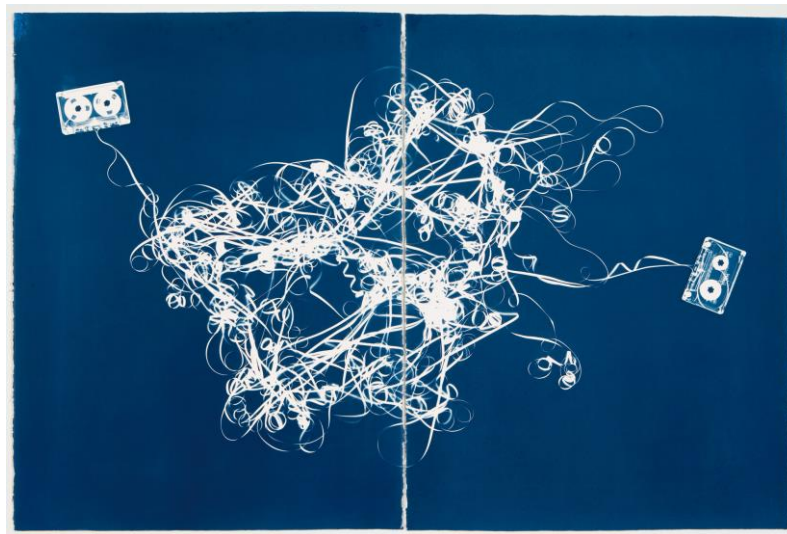
Kyanotypii využíval k výrobě fotogramů z jeho sbírky, kde byly hlavním předmětem hudební kazety, které fyzicky rozebral. V některých obrazech tvoří plastová pouzdra strohé mřížky; v jiných byly po povrchu papíru rozházeny cívky odmotaných pásek, připomínající plátna od malířů Cy Twomblyho nebo Jacksona Pollocka. Názvy těchto děl, pocházejí ze specifických pásek použitých při vytváření každého obrazu.²⁶

²⁵ CHRISTIAN MARCLAY. Online. USF Graphicstudio – Institute for Research in Art. Dostupné z: http://www.graphicstudio.usf.edu/gs/artists/marclay_christian/marclay.html. [cit. 2024-04-28].

²⁶ Christian Marclay – Cyanotypes. Online. FRAENKEL GALLERYFRÆNKEL EXHIBITIONS. Dostupné z: <https://fraenkeltgallery.com/exhibitions/christian-marclay-cyanotypes>. [cit. 2024-04-28].

Obr. 5: Christian Marclay, Large Cassette Grid No. 3 (2009)

Obr. 6: Christian Marclay, Mashup (2008)

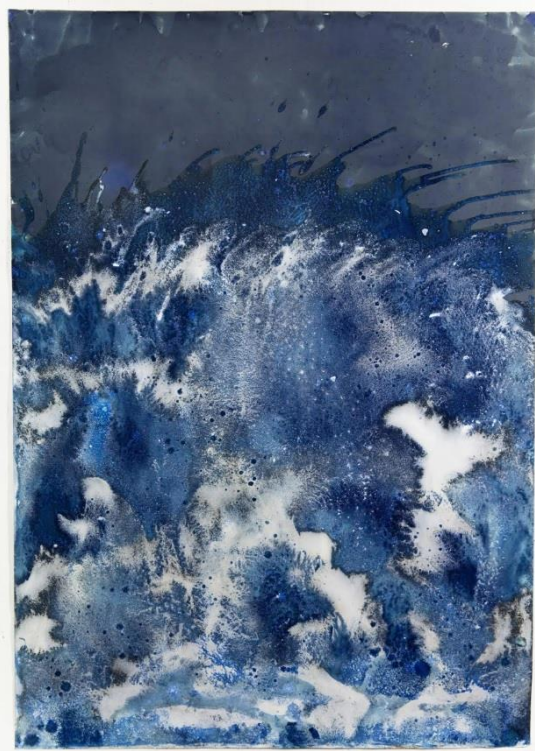

Obr. 7: Christian Marclay, Allover (2009)

1.4.2 Meghann Riepenhoff

Kyanotypie americké fotografky z Washingtonu Meghann Riepenhoff (1979) vznikají ve spolupráci s krajinou a oceánem. Papír potažený domácí emulzí kyanotypie věsí podél břehu, přes větve nebo je balí do sněhu. Déšť a sníh, příliv a proud, vítr a sediment, to vše zanechává fyzické kresby prostřednictvím přímého kontaktu s fotografickými materiály.

Její díla *Littoral Drift* a *Ecotone* vycházejí z její fascinace povahou našich vztahů ke krajině, vznešenosti, času a pomíjivosti. Její nejnovější série, *Ice*, zahrnuje díla vytvořená v mrazivých vodách. Díla nejsou zpracována chemickou cestou a budou i nadále pomalu reagovat na měnící se prostředí, se kterým se v průběhu času setkávají.²⁷

Obr. 8: Meghann Riepenhoff, Ecotone #246 (2016)

Obr. 9: Meghann Riepenhoff, Littoral Drift Nearshore #447 (2016)

²⁷ Meghann Riepenhoff. Online. Haines gallery San Francisco. Dostupné z: <https://hainessgallery.com/meghann-riepenhoff-bio>. [cit. 2024-04-28].

1.4.3 Sarah van Keuren

Sarah van Keuren (1943) je autorka, učitelka, odbornice na mnoho alternativních fotografických procesů z Filadelfie.

V současnosti tiskne kyanotypii bez negativů v kombinaci s kresbami tužkou a dalšími médii.²⁸

Vždy se pohybovala mezi psaním a výtvarným uměním, takže vypravěčský impulz je v její tvorbě silný. Jejím cílem je zastavit osvětlený bod v čase a zapouzdřit ho do glazur z arabské gummy a zcitlivělého akvarelového pigmentu s přelitým závojem kyanotypie.²⁹

Zdá se, že v jejích tiscích se projevuje jakási magie – díky různým vrstvám koloidu, chemikálií a pigmentu se objevují postavy, budovy nebo sluneční světlo. Když mluví o své práci, říká, že je pro ni důležitá interakce s materiály a fyzickým světem.³⁰

Obr. 10: Sarah van Keuren, Against Lace (2015)

²⁸ Sarah van Keuren. Online. Alternative Photography. Dostupné z: <https://www.alternativephotography.com/sarah-van-keuren/>. [cit. 2024-05-03].

²⁹ About – Sarah van Keuren. Online. Sarah van Keuren. Dostupné z: <https://www.sarahvankeuren.net/about>. [cit. 2024-05-03].

³⁰ “To work as the spirit moves me” — an interview with Sarah Van Keuren. Online. Artblog. Dostupné z: <https://www.theartblog.org/2014/04/to-work-as-the-spirit-moves-me-an-interview-with-sarah-van-keuren/>. [cit. 2024-05-03].

Obr. 11: Sarah van Keuren, *Conversing with Foxgloves*

1.5 Příklady umělců zabývajících se podobným tématem

1.5.1 Tracey Emin

Praxe anglické umělkyně Tracey Emin (1963) zahrnuje film, malbu, neony, výšivku, kresbu, instalaci a sochařství. Emin, členka proslulé generační skupiny známé jako *Young British Artists*, vyvinula jedinečný konceptuální způsob umělecké tvorby, který zahrnuje jak něhu, tak odvahu. V dobově určujících dílech, jako je *My Bed* (1999) a *Everyone I Have Ever Slept With 1963-1995* (1995), Emin vytěžila své nejintimnější zážitky pro uměleckou inspiraci.³¹

Téma poruch spánku se promítá na jedné z jejích výstav v londýnské galerii s názvem *A Fortnight of Tears*. Téměř všechna díla se týkají pobytu v posteli a implicitně se zdá, že postel je místem ztracené lásky, prázdnoty, deprese a nespavosti. V jedné části výstavy je k vidění 50 autoportrétů Tracy Emin v její posteli, pořízených fotoaparátem telefonu.

Na každém ze snímků umělkyně zjevně leží v posteli během insomnie. Na jedné z fotografií je zachycena se stehy nad víčky. Na několika z nich jsou odhaleny části jejího těla. V posteli se nám ukazuje taková, jaká skutečně je. Snímky slouží k uvedení hlavního

³¹ Tracey Emin. Online. Artsy. Dostupné z: <https://www.artsy.net/artist/tracey-emin>. [cit. 2024-05-30].

problému výstavy: postel je často místem úzkosti a některé emoce jsou tak silné a přemáhající, že nás nutí do postele.³²

Tvrdí, že několik let vážně trpěla nespavostí jakoby jí to víc a víc ničilo duši. Popisovala, jak při nespavosti nemohla pracovat. Jen ležela v posteli a poslouchala rádio, měla zamlženou mysl a tělo nefungovalo správně, protože bylo velmi unavené. Začala pořizovat selfies telefonem, aby zjistila, jak vypadá ve stavu nespavosti. Často jí její vzhled na těchto fotografiích připomínal smrt. Zaznamenávání jejího stavu tímto způsobem, je pro ni jakousi kontrolou nad tímto trápením.³³

Obr. 12: výstava Tracey Emin, A Fortnight of Tears (2018)

³² Tracey Emin's 'A Fortnight of Tears' Is Catharsis in Action. Online. VICE. Dostupné z: <https://www.vice.com/en/article/bjqpk3/tracey-emins-a-fortnight-of-tears-is-catharsis-in-action>. [cit. 2024-05-30].

³³ Tracey Emin talks 'soul destroying' insomnia and David Cameron's Brexit 'disaster'. Online. Inews.co.uk. Dostupné z: <https://inews.co.uk/culture/tracey-emins-talks-insomnia-and-her-complicated-relationship-with-david-cameron-254069>. [cit. 2024-05-30].

Obr. 13: Tracey Emin, A Fortnight of Tears 1 (2018)

Obr. 14: Tracey Emin, A Fortnight of Tears 2 (2018)

1.5.2 Jiří Šigut

Konceptuální český výtvarník a fotograf Jiří Šigut (1960) přistupuje k fotografii jako k pečlivě promyšlenému konceptu, s důrazem na zaznamenání místa a času expozice. V jednom z jeho děl umělec zachytil různé události a situace na bromostříbrný fotografický papír. Ve svých experimentech s dlouhou expozicí se mu podařilo přesně zdokumentovat určitou situaci, a zároveň dosáhnout dynamického vyjádření a estetické působivosti.

Během svých procházek a cest, kde se dramaticky měnila atmosféra, nebo byly vymezeny přesným časovým úsekem či počtem kroků, vytvářel Šigut série snímků s různorodým vyzněním. Ukazuje nám, že má smysl zachytit i obyčejné okamžiky, které jsou běžnou součástí našeho života. Jeho tvorba v druhé polovině 80. let se soustředila na tyto záznamy, které dokumentují jeho život v daném období.

Snímky se staly jakýmsi deníkem, kde zaznamenával ubíhající čas mezi dvěma událostmi, během různých aktivit, jako je odběr krve, aplikace penicilinu, měření tepu, milování nebo spánek. Zajímal ho průběh vybraných částí dne nebo noci na určitém místě.

Na začátku 90. let vznikaly záznamy jeho pohybu v přírodě. Při pokusu usnout venku za letní noci se uložil na posečeném poli na citlivý papír a snažil se spát. Když bylo k ránu příliš chladno, vstal, papír sroloval a šel domů, aby zaznamenal průběh této události.³⁴

Autor ve svém textu o díle *Pokus o spánek, 21. – 22. 7. 1992* popisuje svůj pokus strávit noc venku na poli a zaznamenat své zážitky na fotografický papír. Připravil se na tuto zkušenost, počkal, až se setmí, opustil byt a našel vhodné místo na poli. Svlékl se donaha, lehl si na papír a nejdříve pozoroval oblohu a poté se snažil usnout, přičemž vnímal zvuky a pocity okolí, jako šustění papíru, chlad, dotyky hmyzu a nočních motýlů.

Postupně mu byla stále větší zima, až se třásl a nemohl usnout. Nakonec se rozhodl vrátit domů, zahřát se a zapsat své zážitky, zatímco venku začínalo svítat.³⁵

Obr. 15: Jiří Šigut, *Pokus o spánek, 21. – 22. 7. 1992* (1992)

³⁴ Události ve vymezeném čase. Proměny přírody v podání fotografa Jiřího Šiguta. Online. Lidovky.cz. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/orientace/kultura/udalosti-ve-vymezem-case-promeny-prirody-v-podani-fotografa-jiriho-siguta.A190301_103540_In_kultura_jto. [cit. 2024-05-30].

³⁵ *Pokus o spánek, 21. – 22. 7. 1992*. Online. Artlist – databáze současného umění. Dostupné z: <https://www.artlist.cz/dila/pokus-o-spanek-21-22-7-1992-962/>. [cit. 2024-05-30].

1.5.3 Diane Fenster

Americká fotografka Diane Fenster (1948) je průkopnicí digitální estetiky. Její práce zahrnuje výtvarné umění i komerční fotografické ilustrace. Diane významně přispěla k rozšíření hranic fotografie a ilustrace, čímž pomohla zavést digitální umění jako uznávanou kategorii. Začala vytvářet digitální obrazy v roce 1989 a od té doby je nepřestala inovovat. Sama se považuje za alchymistku využívající novou technologii.³⁶

Poruchách spánku se týká její dílo s názvem *A Long History Of Dark Sleep*. Série autoportrétů zachycuje autorku v období během pandemie covid-19 při insomnii. Popisuje, jak v této době spí sama, ale společnost jí dělá strach, který jí obklopuje. Zaznamenává úzkost a temnou atmosféru pomocí kamery a její jediný světelný zdroj je baterka. Snaží se tak postavit se tváří v tvář svému potenciálnímu zániku. Všechno je to o náhodě – co objektiv zachytí, kdo dostane virus.³⁷

Obr. 16: Diane Fenster, COVID-19.23 (2020)

³⁶ Diane Fenster: Pioneering Digital Photoshop Artist. Online. Photoshop Hall of Fame. Dostupné z: <https://www.photosophalloffame.com/diane-fenster>. [cit. 2024-05-30].

³⁷ Diane Fenster A Long History Of Dark Sleep: Anxiety and insomnia self-portraits during the pandemic of COVID-19. Online. LensCulture - Contemporary Photography. Dostupné z: <https://www.lensculture.com/projects/1236143-a-long-history-of-dark-sleep>. [cit. 2024-05-30].

Obr. 17: Diane Fenster, COVID-19.01 (2020)

Obr. 18: Diane Fenster, COVID-19.25 (2020)

2 PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Motivace

Vždy mě fascinovalo, co se děje během spánku. Jak fungují sny, proč je postupně zapomínáme a některé si vůbec nepamatujeme, jaký je moment, kdy upadneme do spánku, co se s námi během spánku může stát, nebo co můžeme udělat, aniž bychom si to uvědomovali. Zajímalo mě, jaký vliv mají okolní podněty na náš spánek a sny, a do jaké míry se v nich projevují naše myšlenky a události z uplynulého dne. Postupně jsem se dostala k negativním aspektům, které mohou spánek značně znepříjemňovat, a to jsou poruchy spánku, o kterých jsem diskutovala s různými lidmi, kteří mi jsou blízcí a s poruchami spánku mají zkušenost.

Spánkovou paralýzou jsem byla natolik zaujatá, až jsem se ji snažila sama přivolat. Po vyslechnutí zkušeností blízkých, kteří spánkovou paralýzu zažili jsem byla odrazena, jelikož ji popisovali jako nejhorší zážitek v životě. Spánková paralýza je často přirovnávána ke stavu podobnému umírání. Po několika těchto přirovnáních mě chuť přešla, a to i proto, že jsem prožila zkušenost s určitými typy halucinací. U náměsíčnosti se mohou stát závažné nehody nebo zranění, které nejsme schopni ani vnímat.

Co se týče výběru techniky, tak jsem na exkurzi se školou na jedné bratislavské výstavě narazila na dílo, které upoutalo moji pozornost, jelikož se jednalo o dílo podobné fotogramu, se kterým mám zkušenosti ze seminářů fotografie. Dílo mi zůstalo v hlavě a po krátkém bádání jsem přišla na název techniky kyanotypie. Začala jsem vyhledávat různé návody a práce s touto technikou a pořídila jsem si potřebné vybavení. Trvalo mi poměrně dlouhou dobu, než jsem si techniku osvojila a naučila se správné postupy. Důležité je si uvědomit rozdíl mezi exponováním světlcitlivého papíru a světlocitlivé emulze. K té totiž nestačí jen světlo, neboť reaguje pouze na ultrafialové záření. S touto informací jsem se obeznámila při mém posledním pokusu, kdy jsem snahu s technikou chtěla málem vzdát.

2.2 Proces práce

Něž jsem se dopracovala k finálnímu návrhu mé práce, napadlo mě postupně několik variant zpracování. Můj původní záměr směřoval spíše k figurativní fotografii. Vybrala jsem si více poruch spánku na zpracování, ale nakonec jsem zůstala jen u dvou. Určité poruchy jsem chtěla vyobrazit expresivitou figury a inscenací fotografie, takže jsem vypracovala první návrhy a skici, které zachycovaly mé představy o vizuálním vyjádření těchto poruch spánku. Má počáteční představa reprezentovala pouze jednotlivé snímky těchto poruch. Vzhledem k tomu, že se kyanotypie dá využít na více povrchů než na obvyklý papír, dostala jsem se k nápadu využít čelo postele a exponovat snímky přímo na něj.

Zvažovala jsem možnost zapojit moji práci více do instalace, tak mě napadlo, že bych instalaci stylizovala do jakési místnosti, ve které by byly naznačeny jednotlivé poruchy pomocí nábytku typického pro ložnici nebo pokoj, ve které člověk spí. Bohužel moje nápady nebyly moc technicky realizovatelné, takže jsem se nakonec rozhodla zůstat u dvou poruch a zaměřit se na ně více do hloubky.

Díky mým pokusům s kyanotypií vzniklo mnoho návrhů, které mi napověděly, jakou cestou bude nejlepší se vydat. Nejdříve jsem si zkoušela různé kompozice s předměty a vrstvami, poté jsem využívala negativy fotografií, které jsem nakonec zvolila.

Jakmile jsem měla ujasněné, jak bude moje práce vypadat, bylo na řadě připravit si fotografie, které tvoří základní matici. Část mojí práce tvoří figura před neutrálním pozadím, která má připomínat člověka ve spánku. Jako model mi posloužila moje kamarádka, která mi mimo jiné také vyprávěla o jejích zážitcích se spánkovou paralýzou.

Obr. 19: Výchozí fotografie figury

Vybrala jsem nejvhodnější fotografii, kterou jsem pak adekvátně upravila v grafickém programu.

Obr. 20: Upravená fotografie figury

Druhou fotografii jsem fotografovala, když jsem trávila noc se svými přáteli na Slovensku. Fotografie zachycuje venkovní scénu na mostě s pohledem na řeku odrážející světlo.

Obr. 21: Výchozí fotografie venkovního prostředí

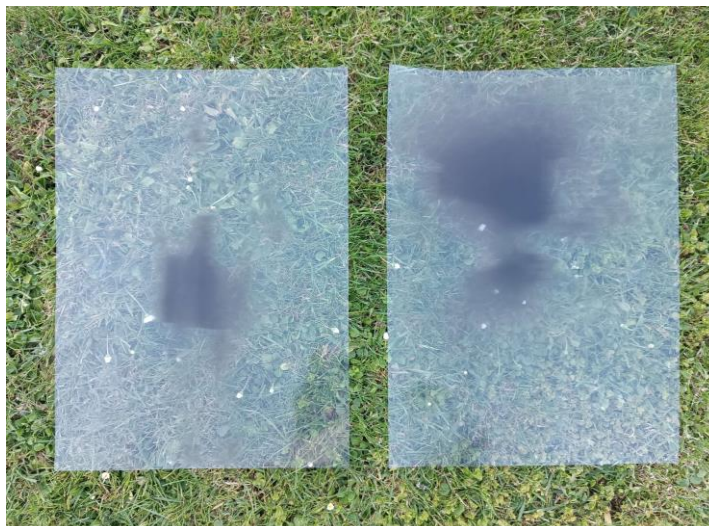
Obě fotografie jsem pak invertovala a nechala vytisknout na průhlednou folii.

Obr. 22: Negativ figury

Obr. 23: Negativ venkovního prostředí

Obr. 24: Vytištěné negativy

2.3 Pracovní postup a zpracování kyanotypie

Pro svou práci s kyanotypií jsem používala dva roztoky: roztok A ferrokyanid draselný a roztok B citran železito-amonný zelený. Před každým použitím jsem si tyto dva roztoky namíchala do kádinky v poměru 1:1. Emulzi je lepší vždy mít čerstvě připravenou, takže jsem pokaždé odhadla množství, které jsem hned spotřebovala.

Obr. 25: Pracovní potřeby

Pomocí houbičky jsem tuto emulzi nanášela rovnoměrně po podložce. Jako podložka se mi nejvíce osvědčil akvarelový papír s větší gramáží nebo například bavlněná látka.

Obr. 26: Nanášení emulze houbičkou

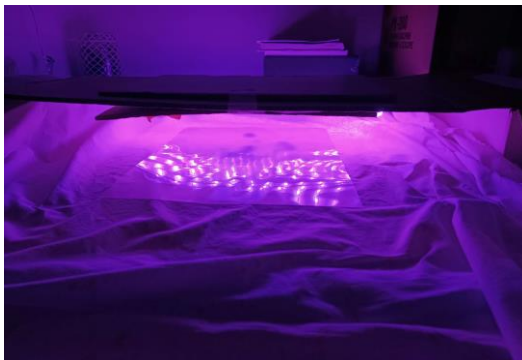
V případě využití textilie jsem emulzi nanášela rozprašovačem. Tento proces jsem vždy dělala ve večerních hodinách nebo jen s mírným světlem, aby nedošlo k osvětlení sluncem.

Obr. 27: Nanášení emulze rozprašovačem

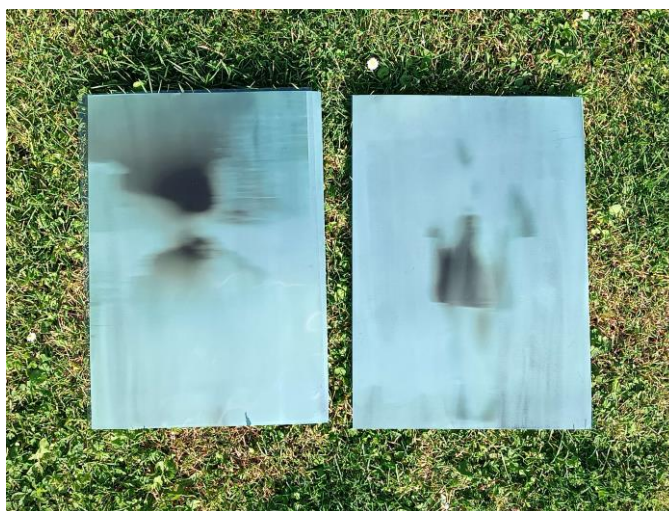
Jakmile byla podložka suchá, vše bylo připraveno k tomu, abych mohla začít exponovat.

Exponuje se dvěma způsoby: pomocí slunce, nebo ultrafialovým svítidlem. Jelikož ultrafialové svítidlo, které jsem měla k dispozici, nebylo optimální, lepších výsledků jsem dosáhla, když jsem exponovala na slunci.

Obr. 28: Expozice ultrafialovým svítidlem

Expozici na slunci jsem upravovala podle potřeby. Délka expozice se odvíjí od síly slunečního svitu, takže při přímém a jasném slunci stačilo, když se obraz exponoval jen pár minut. Zpočátku žlutý odstín se mění postupně do zelené, poté modré až nakonec mírně zhnědne.

Obr. 29: Expozice na slunci fáze 1

Obr. 30: Ezpozice na slunci fáze 2

Obr. 31: Expozice na slunci fáze 3

Obr. 32: Finální stav expozice

Obr. 33: Expozice na látce

Na vzorcích jsem zkoušela tónování pomocí kávy a červené řepy, které se pak můžou přidat do vyvolávací lázně. S využitím kávy vyšel výsledný odstín spíše do černého tónu a s červenou řepou, kterou jsem pak dále využívala, obraz ztratil sytost výrazné modré barvy s tónem mírně do fialova.

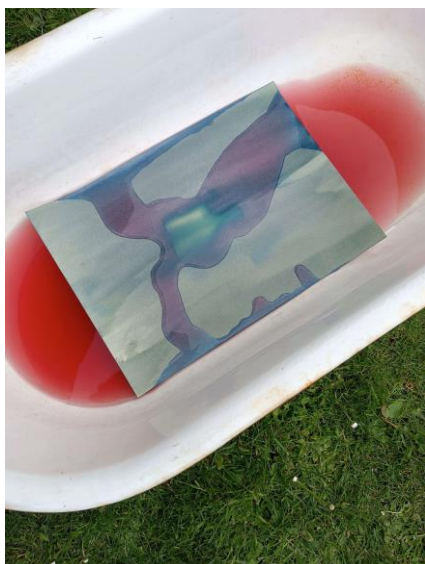

Obr. 34: Zkouška tónování – zleva vodou, červenou řepou a kávou

V této fázi jsem si připravila vodní lázeň a vložila do ní snímky, abych tak vymyla emulzi z neexponovaných oblastí.

Obr. 35: Barvení lázně pro vyvolání červenou řepou

Obr. 36: Vyvolávání v lázni 1

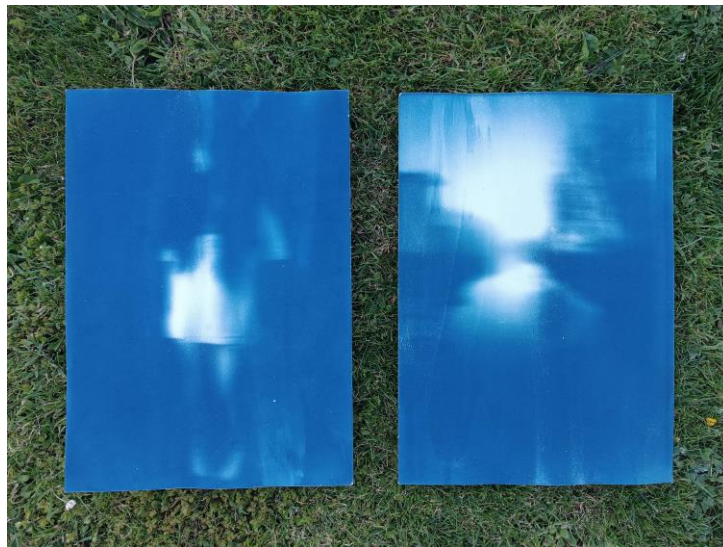

Obr. 37: Vyvolávání v lázni 2

Kopie jsem nechávala ve vodní lázni několik minut a poté jsem je nechala uschnout. Látku jsem několikrát vymáchala v čisté vodě, aby nedošlo k zabarvení celé plochy.

Obr. 38: Vyvolávání v lázni 3

Obr. 39: Výsledné snímky

Obr. 40: Výsledný snímek na látce

2.4 Interpretace

Dominantu mé práce tvoří látka položená na zemi, která má připomínat postel neboli místo, kde člověk obvykle usíná. Při spánkové paralýze člověk nejvíce zažívá pocit úzkosti, strachu a bezmoci, nemůže se hnout, je zklíčený s tíživým pocitem na hrudi. Všechny tyto negativní pocity znamenají pro člověka obrovskou tíhu, ze které se nejde jen tak dostat. Vložila jsem tedy všechny tyto pocity do kamene. Kameny znázorňují tíhu, kterou člověk pouze cítí. Vnímá, jako by mu na hrudi sedělo něco těžkého, ale ve skutečnosti se tento pocit nachází v člověku pouze psychicky, aniž by ve skutečnosti daný člověk měl na hrudi jakoukoliv tíhu. Proto se kámen nachází pod látkou, na které je vyobrazená figura v horizontální poloze, která představuje spícího člověka, jenž se nachází mimo své vlastní vědomí.

Dále se postava objevuje na snímku visícím na zdi ve vertikální poloze značící, že vstala z postele, přičemž stále nevnímá. Jakmile náměsíčný člověk opustí postel, vystavuje se možnému nebezpečí. Může zapnout domácí spotřebiče, rozbít sklo, vyjít ven na silnici atd.

Poslední snímek vedle vyobrazuje situaci venku mimo domov, z pohledu člověka, která zakončuje jeho cestu z postele při náměsíčnosti po probuzení. Oba snímky visící na zdi mají podobný charakter kresby – oba obsahují dvě zářivá místa, která jsou navzájem převrácena.

Instalaci doprovází zvuková nahrávka, která simuluje mluvení ze spánku a pohyb náměsíčníka a zároveň může připomínat halucinace probíhající při spánkové paralýze.

Tyto dvě poruchy jsou jakýmsi protikladem, při spánkové paralýze je aktivní pouze naše vědomí, u náměsíčnosti vědomí aktivní není, ale tělo je v pohybu na rozdíl od spánkové paralýzy.

2.5 Zkušenosti blízkých

Tato část se věnuje zkušenostem mých blízkých přátel, kteří tyto poruchy někdy zažili, nebo jimi dosud trpí. Tyto příběhy mi byli inspirací při mé práci. Uvedu zde několik útržků z konverzace s nimi v jejich podání.

2.5.1 Spánková paralýza

Chtěla jsem se vzbudit, ale nešlo to a pořád jsem usínala znovu. Pak jsem viděla, že stojí černá postava v pokoji, a potom si klekla a přibližovala se ke mně. Až nakonec mi ležela na hrudníku, ale já ji neviděla, jen jsem nemohla dýchat.

– Kateřina

Je to jako být naživu, ale mrtvý. Jako bych byl bezmocný a viděl všechno kolem sebe, ale nemohl se hýbat. Je to děsivé, někdo na mě křičel, ale byl jsem sám. Nestává se mi to často, ale když jo, tak dostanu strach.

– Ruben

Většinou to vypadalo tak, že jsem ležel v posteli a dělo se to kolem rána. Byl to hrozně špatný pocit, měl jsem strašný tlak na svoje tělo a připadal jsem si, že jsem úplně připoutaný k té posteli. Snažil jsem se křičet, ale nemohl jsem nic a myslel jsem si, že umírám. Později to bylo stokrát horší, viděl jsem stínové postavy, nechutné siluety, a tělo mi zaplavilo úplný teror, byl jsem celý zpocený, vůbec jsem nevěděl, co se děje, bušilo mi srdce, pak jsem se probudil a nevěděl jsem, jestli to bylo reálné, nebo co to mělo být.

– Niko

Vzbudíš se, dusíš se, máš obtíže pohnout se, ale nedivíš se, když probudíš se, chceš spát zas a do toho stavu vrátíš se, nemá to význam, nebo možná jo, čarodějka na můj hrudi, zůstal jsem sám, nikdo se mnou, jsem ve dvou s osobou neznámou, má stínovou podobu, z paralýzy se nedostávám, těžce to jde, jen když hýbeš prsty na noze, možná se ti povede dostat se z toho pryč, ale vracíš se tam furt uboze, je to tak, spánková paralýza, to je velkej tlak na můj hrudi černej mrak, je to stav, jak z panických atak, aby mě trefil šlak, jestli zase půjdu spát a zase se stane to, že nemůžu se hejbat, s démonem sdílím loži, nemám kožich a i kdybych měl ho, klepu se zimou ze strachu, že sejmou mě přízraky vytvořený moji hlavou, nejsou to reálné věci, ale připadá mi to tak, prostě ta spánková paralýza tě nenechá spát, uspal by tě možná tak makovej odvar – opiát, ale já jsem první vrchní kandidát na to s paralýzou bojovat.

– Peter

Probudil jsem se, slyšel jsem zvuky „diš diš diš“, nemohl jsem se hýbat viděl jsem děsivé stvoření nade mnou, měl jsem strach, modlil jsem se k bohu a odříkával si Bibli v mé hlavě, dokud mě to stvoření nenechalo na pokoji. Když jsem se uvolnil a mohl se hýbat, stále jsem slyšel zvuky „diš diš diš“.

– Oskar

Nemohl jsem nijak pryč, třeba 3 minuty jsem byl seknutý, poté přišel démon ve snu a začal se mnou házet po místnosti, kde mě potom přesunul do reality a málem mě uškrtil, skoro jsem se udusil, nemohl jsem vůbec popadnout dech. Slyšel jsem, jak ten démon chodí po mém bytě.

– Siddharth

2.5.2 Somnambulismus

Můj bratr měl jít večer spát a usnul na gauči spíš, tak jsem ho rychle vzbudil a on okamžitě vstal a postavil se, potom mě nevnímal a šel se napít do kuchyně a přišel zpátky do obýváku, sedl si na gauč a řekl mi: „Kde je Jožko?“ a zeptal se mě tu stejnou otázku asi čtyřikrát a díval se přitom na mě, potom šel na záchod a poslal jsem ho spát.

– Jozef

Pamatuju si, že jsem se jednou vzbudila s nohama v pračce a když jsem šla zpátky do pokoje, měla jsem vysvlečené peřiny a polštáře.

– Klaudia

Prý jsem v noci ve spánku vstal, vyšel jsem z bytu, nechal jsem otevřené dveře, sešel půl patro dolů, tam je vchod na takovou zahradu, procházel jsem se a klepal lidem na okna.

– Peter

Šla jsem si zdřímnout a když jsem spala, šla jsem do obýváku a řekla mámě: „Ona mě vyhodila z pokoje.“. Máma se zeptala: „Kdo ona?“ pokrčila jsem rameny a odešla, jako by se nic nestalo a šla zase spát.

– Karina

Když jsem byl mladší, tak jsem se při náměsíčnosti vyčůral do tátova hrnku s vodou a dal mu ji vypít.

– Ibrahim

Občas bývám náměsíčný a jednou jsem šel tábořit s kamarády. Docela jsme se opili, tak jsem si neuvědomil, co se může stát, když nebudu nijak zajištěný. Při spánku jsem vstal, ušel asi půl kilometru a spadl z krátkého útesu. Díky keřům můj pád nebyl tak hrozný, ale zlomil jsem si ruku a kotník. Probudil jsem se v agónii na místě, kde jsem nikdy předtím nebyl. Křičel jsem, ale nikdo mě celé hodiny neslyšel.

– Adam

Jednou, když jsem přespával v hotelu, tak jsem se první noc probudil uprostřed parkoviště a druhou noc jsem se probudil na střeše a díval se na přijíždějící auta poté, co na mě mamka křičela, ať se vrátím dovnitř a co dělám. Cestou zpátky jsem si uvědomil, že abych se tam dostal, musel jsem vylézt na balkon ve třetím patře, vylézt na zábradlí balkonu a zachytit se okraje střechy a vytáhnout se na střechu.

– Jan

3 PŘÍLOHA K PRAKTICKÉ ČÁSTI

Obr. 41: Instalace

ZÁVĚR

V této bakalářské práci se jsem se zaměřila na dvě kontrastní poruchy spánku – spánkovou paralýzu a náměsíčnost.

V teoretické části jsem zkoumala teoretické poznatky o poruchách spánku, jejich klasifikaci, fázích spánku a jejich souvislostech s různými poruchami. Poskytla jsem hlubší vhled do těchto dvou konkrétních poruch, zdůraznila jejich význam a závažnost. Dále jsem představila historii techniky kyanotypie, kterou jsem ve své práci využívala. Zmiňuji zde i umělce a jejich díla s podobnými tématy společně s autory, kteří využívají kyanotypii.

Praktická část práce kombinuje umělecké ztvárnění těchto poruch s využitím techniky kyanotypie a vlastním přístupem, kterým jsem vyjádřila subjektivní zážitky jednotlivců trpícími těmito stavy včetně mých blízkých, kteří mi o svých zkušenostech s těmito poruchami vyprávěli.

Výsledná instalace, složená z kyanotypických snímků a doprovodné audionahrávky, umožňuje lépe pochopit a vcítit se do těchto poruch.

Touto prací jsem chtěla zdůraznit vážnost a tajemnost těchto negativních poruch spánku a pomocí audiovizuálního doprovodu je prezentovat způsobem, který v divákovi vyvolá otázky a představivost.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Alexandra Fochová
Katedra:	Katedra výtvarné výchovy
Vedoucí práce:	MgA. Svatopluk Klesnil
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Snění
Název v angličtině:	Dreaming
Anotace práce:	Bakalářská práce se skládá z teoretické části, která obsahuje přiblížení problematiky poruch spánku, především spánkové paralýzy a somnambulismu, a nakonec příklady umělců zabývajících se stejným tématem společně s autory, kteří využívají kyanotypii. Praktická část se zaměřuje na autorské ztvárnění poruch spánku s využitím techniky kyanotypie.
Klíčová slova:	Fotografie, kyanotypie, poruchy spánku, spánková paralýza, somnambulismus, náměsíčnost
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis consists of a theoretical part, which includes an introduction to sleep disorders, especially sleep paralysis, somnambulism, and examples of artists dealing with the same topic along with artists using cyanotype. The practical part focuses on the author's representation of sleep disorders using the technique of cyanotype.
Klíčová slova v angličtině:	Photography, cyanotypy, sleep disorders, sleep paralysis, somnambulism, sleepwalking
Přílohy vázané v práci:	audionahrávka

Rozsah práce:	55 stran
Jazyk práce:	česky

RESUMÉ

In this bachelor's thesis I focused on two contrasting sleep disorders – sleep paralysis and sleepwalking.

In the theoretical part, I explored the theoretical knowledge of sleep disorders, their classification, sleep stages and their relationship to different disorders. I provided deeper insight into these two particular disorders, highlighting their meaning and severity. I also presented the history of the cyanotype technique that I used in my work. I have also mentioned artists and their works with similar themes along with artists who use cyanotype.

The practical part of the thesis combines the artistic representation of these disorders with the use of the cyanotype technique and my own approach to expressing the subjective experiences of individuals suffering from these conditions, including close ones who have told me about their experiences with these disorders.

The final installation, consisted of cyanotype images and an accompanying audio recording, provides a better understanding and empathy for these disorders.

With this work, I wanted to emphasize the seriousness and mystery of these negative sleep disorders and use the audiovisual accompaniment to present them in a way that evokes questions and imagination in the viewer.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

PRUSINSKI, Antoni. *Nespavost a jiné poruchy spánku*. Praha: Maxdorf, 1993. 24 s. Medica: Praktické rady lékaře; Sv. 3. ISBN 80-85800-01-2.

PRETL, Martin. Diagnostika nejvýznamnějších poruch spánku. Psychiatrie v praxi [online]. 2021, e27 [cit. 2024-02-12]. Dostupné z: https://www.solen.cz/artkey/psy-202101-0015_diagnostika_nejvyznamnejsich_poruch_spanku.php?back=%2Fsearch.php%3Fquery%3Dparasomnie%26from%3D0%26page%3D30

Cleveland Clinic. (n.d.). Sleep: What It Is, Why It's Important, Stages, REM & NREM. [online]. 2024, [cit. 2024-02-12]. Dostupné z: <https://my.clevelandclinic.org/>

Sleep Foundation. (n.d.). Stages of Sleep: What Happens in a Sleep Cycle. [online]. 2024, [cit. 2024-05-19]. Dostupné z: <https://www.sleepfoundation.org/>

Sleep Advisor. (2023). REM and NREM Sleep Stages: Differences and Cycle Statistics. [online]. 2024, [cit. 2024-02-12]. Dostupné z: <https://www.sleepadvisor.org/>

NEVŠÍMALOVÁ, Soňa a ŠONKA, Karel. *Poruchy spánku a bdění*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Galén, c2007. 213-214 s. ISBN 978-80-7262-500-0.

PRUSINSKI, Antoni. *Nespavost a jiné poruchy spánku*. Praha: Maxdorf, 1993. 71-72 s. Medica: Praktické rady lékaře; Sv. 3. ISBN 80-85800-01-2.

SODRÉ, M. E., WIEßNER, I., IRFAN, M., SCHENCK, C. H. a MOTA-ROLIM, S. A. 2023. Awake or Sleeping? Maybe Both... A Review of Sleep-Related Dissociative States. *Journal of Clinical Medicine*. [online]. 2023, [cit. 2024-03-16]. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/jcm12123876>

UMANATH, S., SAREZKY, D. a FINGER, S. 2011. Sleepwalking through History: Medicine, Arts, and Courts of Law. *Journal of the History of the Neurosciences*. [online]. 2011, 253–276 s. [cit. 2024-03-16]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/0964704X.2010.513475>

NEVŠÍMALOVÁ, Soňa a ŠONKA, Karel. *Poruchy spánku a bdění*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Galén, c2007. 223-224 s. ISBN 978-80-7262-500-0.

PRUSINSKI, Antoni. *Nespavost a jiné poruchy spánku*. Praha: Maxdorf, 1993. 75-76 s. Medica: Praktické rady lékaře; Sv. 3. ISBN 80-85800-01-2.

KOMPANJE, E. J. O. 2008. „The devil lay upon her and held her down“ Hypnagogic hallucinations and sleep paralysis described by the Dutch physician Isbrand van Diemerbroeck (1609–1674) in 1664. *Journal of Sleep Research*. [online]. 2008, 28. listopadu. [cit. 2024-03-20]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1365-2869.2008.00672.x>

DENIS, D., FRENCH, C. a GREGORY, A. 2017. A systematic review of variables associated with sleep paralysis. *Sleep Medicine Reviews*. [online]. 2017. [cit. 2024-03-20]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1087079217301120?via%3Dihub>

Štanzel, T. (2012). Kyanotypie. In: *Historické fotografické techniky*. [cit. 2024-03-29]. Dostupné z <https://www.ntm.cz/pro-badatele/historicke-fotograficke-techniky#cast-vii-kyanotypie>

Borýsková, S., Jún, L., Švadlena, J., Scheufler, P. (2018). *Techniky historického fotografického materiálu a jejich určení*. [cit. 2024-04-16]. Dostupné z <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-374021>

Štanzel, T. (2012). Kyanotypie. In: *Historické fotografické techniky*. [cit. 2024-03-29]. Dostupné z <https://www.ntm.cz/pro-badatele/historicke-fotograficke-techniky#cast-vii-kyanotypie>

STEPHENS, Walter. *Demon lovers: witchcraft, sex, and the crisis of belief*. [s.l.] The University of Chicago Press, 2002. s. 451. ISBN 0226772616.

SHARPLESS, Brian A. a DOGHRAMJI, Karl. *Sleep Paralysis: Historical, Psychological, and Medical Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 2015. 52 s. ISBN 0199313806

The Nightmares. [online]. [cit. 2024-04-05]. Dostupné z: <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/1486184>

KNOWLES, John. 1831. *The Life and Writings of Henry Fuseli, Vol. 1*. London: H. Colburn and R. Bentley, pp. 64–65. [cit. 2024-04-05].

PIRNER, Maxmilián a VYKOUKAL, Jiří, Maxmilián Pirner 1854-1924: *Mezi pohádkou a skutečností*. Liberec: Galerie výtvarného umění, 2004. 14, 80 s. ISBN 80-85016-69-9.

APLÍR. Příběhy za obrazy | Maxmilián Daniel Karel Pirner: Náměsíčná | Autorské čtení | Drabble. Online. YouTube. 2023. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=u1m-JQYfLb0>. [cit. 2024-04-13].

Jindřich Štyrský mezi erotikou a smrtí. Online. Novinky.cz. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/kultura-jindrich-styrsky-mezi-erotikou-a-smrti-40161654>. [cit. 2024-04-16].

Bydžovská L., Srp K. *Jindřich Štyrský*. Vydalo Argo, Praha, 2007. Str. 80–85. ISBN 978-80-257-0300-7

CHRISTIAN MARCLAY. Online. USF Graphicstudio – Institute for Research in Art. Dostupné z: http://www.graphicstudio.usf.edu/gs/artists/marclay_christian/marclay.html. [cit. 2024-04-28].

Christian Marclay – Cyanotypes. Online. FRAENKEL GALLERYFRÆNKEL EXHIBITIONS. Dostupné z: <https://fraenkelgallery.com/exhibitions/christian-marclay-cyanotypes>. [cit. 2024-04-28].

Meghann Riepenhoff. Online. Haines gallery San Francisco. Dostupné z: <https://hainesgallery.com/meghann-riepenhoff-bio>. [cit. 2024-04-28].

Sarah van Keuren. Online. Alternative Photography. Dostupné z: <https://www.alternativephotography.com/sarah-van-keuren/>. [cit. 2024-05-03].

About – Sarah van Keuren. Online. Sarah van Keuren. Dostupné z: <https://www.sarahvankeuren.net/about>. [cit. 2024-05-03].

“To work as the spirit moves me” — an interview with Sarah Van Keuren. Online. Artblog. Dostupné z: <https://www.theartblog.org/2014/04/to-work-as-the-spirit-moves-me-an-interview-with-sarah-van-keuren/>. [cit. 2024-05-03].

Tracey Emin. Online. Artsy. Dostupné z: <https://www.artsy.net/artist/tracey-emin>. [cit. 2024-05-30].

Tracey Emin's 'A Fortnight of Tears' Is Catharsis in Action. Online. VICE. Dostupné z: <https://www.vice.com/en/article/bjqpk3/tracey-emins-a-fortnight-of-tears-is-catharsis-in-action>. [cit. 2024-05-30].

Tracey Emin talks ‘soul destroying’ insomnia and David Cameron’s Brexit ‘disaster’. Online. Inews.co.uk. Dostupné z: <https://inews.co.uk/culture/tracey-emin-talks-insomina-and-her-complicated-relationship-with-david-cameron-254069>. [cit. 2024-05-30].

Události ve vymezeném čase. Proměny přírody v podání fotografa Jiřího Šiguta. Online. Lidovky.cz. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/orientace/kultura/udalosti-ve-vymezene-mese-promeny-prirody-v-podani-fotografa-jiriho-siguta.A190301_103540_In_kultura_jto. [cit. 2024-05-30].

Pokus o spánek, 21. – 22. 7. 1992. Online. Artlist – databáze současného umění. Dostupné z: <https://www.artlist.cz/dila/pokus-o-spanek-21-22-7-1992-962/>. [cit. 2024-05-30].

Diane Fenster: Pioneering Digital Photoshop Artist. Online. Photoshop Hall of Fame. Dostupné z: <https://www.photoshophalloffame.com/diane-fenster>. [cit. 2024-05-30].

Diane Fenster A Long History Of Dark Sleep: Anxiety and insomnia self-portraits during the pandemic of COVID-19. Online. LensCulture – Contemporary Photography. Dostupné z: <https://www.lensculture.com/projects/1236143-a-long-history-of-dark-sleep>. [cit. 2024-05-30].

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1: Henry Fuseli, The Nightmare (1781)	15
Obr. 2: Henry Fuseli, The Nightmare (1790–91 verze).....	15
Obr. 3: Maxmilián Pirner, Náměsíčná (1878)	17
Obr. 4: Jindřich Štyrský, Náměsíčná (1925).....	18
Obr. 5: Christian Marclay, Large Cassette Grid No. 3 (2009).....	21
Obr. 6: Christian Marclay, Mashup (2008).....	21
Obr. 7: Christian Marclay, Allover (2009)	21
Obr. 8: Meghann Riepenhoff, Ecotone #246 (2016)	21
Obr. 9: Meghann Riepenhoff, Littoral Drift Nearshore #447 (2016)	22
Obr. 10: Sarah van Keuren, Against Lace (2015).....	23
Obr. 11: Sarah van Keuren, Conversing with Foxgloves	24
Obr. 12: výstava Tracey Emin, A Fortnight of Tears (2018)	25
Obr. 13: Tracey Emin, A Fortnight of Tears 1 (2018)	25
Obr. 14: Tracey Emin, A Fortnight of Tears 2 (2018)	26
Obr. 15: Jiří Šigut, Pokus o spánek, 21. – 22. 7. 1992 (1992).....	27
Obr. 16: Diane Fenster, COVID-19.23 (2020)	28
Obr. 17: Diane Fenster, COVID-19.01 (2020)	29
Obr. 18: Diane Fenster, COVID-19.25 (2020)	29
Obr. 19: Výchozí fotografie figury	32
Obr. 20: Upravená fotografie figury	32
Obr. 21: Výchozí fotografie venkovního prostředí.....	33
Obr. 22: Negativ figury	32
Obr. 23: Negativ venkovního prostředí	33
Obr. 24: Vytisknuté negativy	34
Obr. 25: Pracovní potřeby.....	34
Obr. 26: Nanášení emulze houbičkou.....	35
Obr. 27: Nanášení emulze rozprašovačem	35
Obr. 28: Expozice ultrafialovým svítidlem.....	36
Obr. 29: Expozice na slunci fáze 1	36
Obr. 30: Expozice na slunci fáze 2	37
Obr. 31: Expozice na slunci fáze 3	37
Obr. 32: Finální stav expozice	37
Obr. 33: Expozice na látce	38
Obr. 34: Zkouška tónování – zleva vodou, červenou řepou a kávou.....	38
Obr. 35: Barvení lázně pro vyvolání červenou řepou	39
Obr. 36: Vyvolávání v lázni 1	38
Obr. 37: Vyvolávání v lázni 2	39
Obr. 38: Vyvolávání v lázni 3.....	40
Obr. 39: Výsledné snímky	40
Obr. 40: Výsledný snímek na látce	41
Obr. 41: Instalace.....	46